

Tieteellisten keskustelujen ja kirja-arvioiden luonteesta: vastaus Vesa Kanniaiselle

Heikki Patomäki

Professori

Helsingin yliopisto

Kanniaisen kirja-arviossa ”Kapitalismi ja eurokriisi” (*Kansantaloudellinen aikakauskirja* 4/2012) on monia kummallisia piirteitä. Se on oikeastaan arvio väärästä kirjasta. Uusklassista talousteoriaa käsittelevä kirja *Unprincipled Economics. The Crisis of Separation of Time and Theory* ei ole vielä ilmestynyt (Morgan & Patomäki, ilmestyy). Eurokriisin anatomia, joka sekin ilmestyy englanniksi ja myös kreikaksi vuoden 2013 aikana, käsittelee nimensä mukaisesti EMU:a ja sen tulevaisuutta globaalissa poliittisessa taloudessa (Patomäki 2013). Kanniaisen kirja-arvion yksi kuriositeetti onkin, että siitä ei välity juuri mitään kuvaa *Eurokriisin anatomian* pääargumenteista ja kokonaisuudesta.

Hieman erikoista on myös se, että Kanniaisen on julkaissut arvionsa jo kolme kertaa.¹

¹ Ensimmäisen version hän julkaisi *Liberan verkkosivuilla* 15.11.2012 ja toisen *Kanavassa* 8/2012 (7.12.2012). Olen vastannut hänelle jo kaksi kertaa aiemmin, kerran verkossa (<http://heikkipatomki.puheenvuoro.uusisuomi.fi/124612-olemme-kaiikki-ideologisia-siksi-kannatamme-julkista-vapautta-ja-demokratiaa>) ja kerran *Kanavassa* (1/2013, 18.1.2013).

Saman hyökkäävänsävyisen arvion julkaiseminen eri foorumeilla alkaa muistuttaa noitavainoa. Tällainen käyttäytyminen tuskin parantaa valtavirtataloustieteen mainetta. Jo nyt monet pitävät sitä fundamentalistisena oppina, jota luonnehtii ainoan oikean opin vartijoiden suvaitsematon kiihkoilu (ks. esim. Reardon 2012).

Vakavinta lienee kuitenkin se, että Kanniaisen polemiikki on ristiriidassa tieteellisen keskustelun moraalisten periaatteiden kanssa. Keskustelussa on kyse yhteisestä pyrkimyksestä totuuteen ja siitä miten asemoidumme suhteessa toisiimme. Keskustelua luonnehtii kysymysten ja vastausten vastavuoroisuus.

Polemisti sen sijaan lähtee liikkeelle siitä, että hänellä on oikeus sotaan eri tavalla ajattelevia vastaan. Polemisti nojaa oletettuun legitimitettiin, jonka hän määritelmän mukaan kieltää vastustajaltaan. Polemisti turvautuu *ad hominem* argumenttiin, jonka yleinen kaava on seuraava: henkilö X esittää argumentin A; henkilön X ominaisuuksissa on jotain epälegitiimiä; siis argumentti A on epätosi. Niinpä Kanniaisen arvio alkaa: ”Helsingin yliopiston

kansainvälisen politiikan professorina toimiva Heikki Patomäki...” ja jatkaa ”hän haluaa esiintyä taloudellisten ilmiöiden tulkkina kirjoittaen tieteenalasta, *jobon hänellä ei ole tutkijankoulutusta*”.

Monilla tieteellisillä aikakauslehdillä on ohjeet siitä, miten asianmukainen kirja-arvio pitää kirjoittaa. Ensinnäkin hyvän arvion pitää alkaa kirjan esittelyllä sen omilla ehdoilla. Tämän pitäisi olla noin kolmasosa arviosta. Analyysi-osassa täytyy ensin esittää kysymys: mitä ovat kirjan tavoitteet ja miten tehokkaasti ne on saavutettu? Mihin tieteellisen oppineisuuden kontekstiin teos kuuluu? Hyvin perusteltu kritiikki ja normatiiviset arvostelmat kuuluvat arvion loppuun.

Näitä periaatteita rikkoen Kanniainen aloittaa pamauttamalla oman normatiivisen tuomionsa heti aluksi: ”Taloustieteen arvostelussa kirja on täynnä virheitä ja väärinymmärryksiä. Myös uusliberalismiksi nimetyn opinkappaleen ja eurokriisin arvioinnissa kirja hylkää tieteellisen menetelmän.” Kanniainen ei esitä tekstuaalista evidenssiä yhdestäkään ”virheestä” tai ”väärinymmärryksestä”.

Kanniaisen väite ”tieteellisen metodin hylkäämisestä” ei tarkoita muuta kuin että hän on eri mieltä siitä, mikä tieteellinen lähestymistapa parhaiten soveltuu talouden tutkimukseen. Ironisesti Kanniaisen logiikka on samankaltainen kuin Leninillä ja Stalinilla aikoinaan: eri mieltä olevat ovat koruttomasti epätieteellisiä.

Kanniaisen lievämpi väite, jonka mukaan ”[Patomäen käsitys] tieteellisestä tutkimusmetodista on erilainen kuin useimmilla tieteenaloilla”, ei yksinkertaisesti pidä paikkaansa. Pikemminkin – kuten kirjassa *Unprincipled Economics* osoitamme – usklassinen talousteoriantarvitsee erityistä tiedekäsitystä voidakseen vastata epärealistisuuskritiikkiin. Fysiikan mal-

lia seuraava tiedekäsitys synnyttää ensin lainalaisuuksiin tai matemaattisiin yhteyksiin perustuvan teorian rakentamisen ongelman, mikä seuraavassa vaiheessa väistämättä herättää kysymyksen kehitettyjen mallien (epä)realistisuudesta suhteessa sosiaaliseen todellisuuteen. Joko mielivaltaiset (epätodet) oletukset täytyy voida sallia teorian rakentamisen välttämättöminä välineinä, tai sitten formaalis-teknisestä mallittamisesta täytyy tehdä päämäärä itsessään ja tieteellisyyden kriteeri. Kummassakin tapauksessa menetetään tieteellinen realismi.

Mitä pitäisi ajatella Kanniaisen epäpätevyys-arvioista? Taloustiede on yksi yhteiskuntatiede muiden joukossa eikä talousteoriassa ei ole mitään erityisen mystisen vaikeaa tai syvälistä. Kenen tahansa riittävän perussivistyksen omaavan henkilön on helppo omaksua talousteorian peruskäsitteet ja pääargumentit sekä niiden historiallisen kehityksen päälinjat kohtuullisen lyhyessä ajassa.

Suoritin taloustieteen maisteriopinnot Turun yliopistossa, mutta väitöskirjaa siirryin tekemään avoimemman, realistisemman ja moniarvoisemman politiikan tutkimuksen ja erityisesti kansainvälisten suhteiden puolelle. Väitellyäni vuonna 1993 olen toiminut parikymmentä vuotta globaalien poliittisten talouden tutkijana, mukaan lukien vakinaisena professorina kolmessa yliopistossa kolmessa eri maassa. Poliittisen talouden alueelle laskettaviin julkaisuihini kuuluu kymmenkunta kirjaa ja lukuisia tieteellisiä artikkeleita ja muita kirjoituksia, joista monet käsittelevät myös talousteoriaa ja poliittisen talouden tutkimuksen metodologiaa.

Portinvartijana Kanniainen haluaisi rajoittaa talousteoriaa koskevat keskustelut vain niiden tutkijoiden piiriin, jotka julkaisevat tekstejään sellaisissa aikakauskirjoissa, jotka edellyttävät usklassisen maailmankuvan ja menetel-

mäopin hyväksymistä – huomaamatta päätelynsä kehämäisyyttä.

Kanniainen syyttää minua ”totalitarismista”. Sana ”totalitarismi” esiintyy *Eurokriisin anatomian* yhdessä alaviitteessä, jossa mainitseen Sheldon Wolinin teoksen *Democracy Incorporated. Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism* (Wolin 2008). Kirja on analyysi siitä miten rahan ja yhtiövallan kietoutuminen elimelliseksi osaksi liberaalidemokraattista politiikkaa johtaa käänteiseen totalitarismiin.

Useimmissa tapauksissa Kanniaisen väitteet ”virheistä” näyttäisivät perustuvan kaavaan: isoista kysymyksistä eri mieltä oleminen on merkki siitä, että toinen osapuoli ei ole oikeutettu keskustelukumppaniksi, tai on ulkopuolinen, joka tekee helppoja virheitä. Kanniainen antaa esimerkiksi ymmärtää, että yhdistäisin tasapainon käsitteen kokonaisuhteiskunnalliseen hyötyyn, tai että en tuntisi peliteoriaa tai asymmetrisen informaation talousteoriaa.

Viittaan kirjassa muutaman kerran tasapainokäsitteeseen nimenomaan oppikirjataloustieteen tavanomaisessa täydellisen kilpailun mallin abstraktissa ja ideaalisessa mielessä. Toisaalta nostan esille myös esimerkiksi Joseph Stiglitzin argumentit, joiden mukaan (i) monien osapuolten on taloudellisesti kannattavaa viivästyttää velkakriisin ratkaisua myös selkeiden julkisten pelisääntöjen mukaan toimivassa markkinataloudessa, vaikka se on kokonaistaloudellisesti haitallista, ja (ii) rahoitusmarkkinainnovaatioilla on taipumusta olla haitallisia syistä, joita asymmetrisen informaation ja epäsuotuisan valinnan teoria on käsitellyt.

Kaikkia Kanniaisen ohi- ja ylilyöntejä ei tässä ole syytä käydä läpi. Yhden kiinnostavan ja keskustelemaan huomion Kanniainen kuitenkin tekee koskien arvo- ja hintateoriaa: ”Kun myös

Patomäki hylkää Marxin työnarvoteorian, hän astuu miinaan: hän ei oivalla julistautuneensa samalla inhoamansa neoklassisen hintateorian kannattajaksi!”

Tässä aletaan päästä jo hyvän tieteellisen keskustelun jäljille. Kanniaisen väite ristiriidasta pohjautuu oletukseen, että on vain kaksi mahdollista teoriaa arvosta ja hinnoista. Itseen arvoteorian mahdollisuudet hieman toisin. Arvoteorian kehittyminen on osa laajempaa kollektiivisen oppimisen prosessia.

Arvon työteoria oli varhaisteollisen ajan yritys kiinnittää arvo johonkin yhteen objektiiviseen asiaan: pelkän rahametallin tai maan sijasta inhimilliseen työhön. Se oli omana aikanaan edistysellinen teoria, jonka keskeinen oivallus oli, että nyt käytössä olevat tiedot, taidot, tuotantovälineet, varallisuudet ja pääomat ovat kasautuneet ihmiskunnan aiemman työn ja historian tuloksena. Uusklassinen teoria oli askel eteenpäin: täytyy ottaa huomioon paitsi tuotanto (tarjonta) niin myös ihmisten tarpeet ja mieltymykset (kysyntä) ja näiden suhde.

Pian uusklassisen teorian valtavirta kuitenkin taantui pelkäksi arvosubjektivismiksi. Teknis-graafisesti tai matemaattisesti esitetty staatinen ”puhdas” teoria alkoi vallita käsitystä hintojen muodostuksesta ja arvosta. Keynesiläinen vallankumous oli myös yritys ajatella arvoteoria ja hinnan muodostus uudesta näkökulmasta. Keynes ei pyrkinyt palauttamaan arvoja tai hintoja atomististen yksilöiden eksogeenisiin preferensseihin, joita ei voi verrata toisiinsa muutoin kuin ordinaalisasteikolla. Pikemminkin hän selitti hintojen muodostumista kokonaistaloudellisten prosessien avulla.

Veblenin, Sraffan ja Galbraithin ja muiden (mm. tarpeiden kehittymisen ja moraalisen oppimisen tutkijoiden) töiden pohjalta Keynesiä on helppo täydentää teorioilla, jotka selittävät

miten yhtäältä tarpeet ja toisaalta mieltymykset muuttuvat ja kehittyvät – myös yhtiöiden aktiivisen kilpailun ja haluja, toiveita ja kulttuuria muuttavan markkinoinnin tuloksena – ja miten tätä kautta voidaan osaltaan selittää suhteellisia hintoja konkreettisesti ja historiallisesti. Hyödynsin näitä ideoita esimerkiksi *Eurokriisin anatomian* luvun 3 kappaleessa ”Kaksi tulkittaa myöhäiskapitalistisesta kulutuksesta ja sen hauraudesta”. Kappaleen tehtävä oli osaltaan selittää niitä prosesseja, jotka ovat luoneet käynnissä olevan maailmanlaajuisen eepisen taantuman edellytykset.

Kokonaisvaltainen yhteiskunnallis-taloudellinen näkökulma tarjoaa myös mahdollisuuden tuoda arvot ja normatiiviset argumentit takaisin keskusteluun, kuten Keynes itse teki (1961, luku 24; 1963). Kun riittävä yltäkylläisyys saavutetaan, siitä Keynesin mukaan ”kykenevät nauttimaan ne, jotka pitävät yllä ja kehittävät elämisen taitoa sinänsä, eivätkä myy itseään pelkille elämän välineille”. Voittomotiivi on vain välttämätön paha, joka voi historiallisen kehityksen myötä asteittain väistyä. Moraaliset periaatteet ja hyveet voivat yhä enemmän ohjata yhteiskunnallisia käytäntöjämme (vrt. MacIntyre 2007).

Hyvässä yhteiskunnassa asioita ja ihmisiä kohdellaan päämäärinä sinänsä, ihmisiä myös tasaveroisina subjekteina, jotka kykenevät oppimaan ja muodostamaan perusteltuja mielipiteitä, ja jotka ovat kiinnostuneita toisista ihmisistä ja yhteiskunnallisista suhteista. Oikea taloustieteilijä ymmärtää myös arvoja, ei vain hintoja, ja kykenee näkemään arvot niiden

historiallisessa kontekstissa. Vaaditaan käsitteellistä työtä, jotta arvo- ja hintateoriaa tässä mielessä voidaan viedä eteenpäin. Tarkoituksena on nyt vain todeta (i) että klassinen arvon työteoria ja uusklassinen hintateoria eivät ole ainoita käsitteellisiä mahdollisuuksia, ja (ii) että arvo- ja hintateorian kehityksen seuraava vaihe sitoo talusteorian uudelleen osaksi yhteiskuntatieteitä ja filosofiaa. □

Kirjallisuus

- Keynes, J.M. (1961), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, MacMillan & Co, Lontoo.
- Keynes, J.M. (1963), “Economic Possibilities for Our Grandchildren”, teoksessa J.M.Keynes, *Essays in Persuasion*, W.W.Norton & Company, New York.
- MacIntyre, A. (2007), *After Virtue*, Bristol Classical Press, Lontoo.
- Morgan, J. & Patomäki, H. (ilmestyy), *Unprincipled Economics. The Crisis of Separation of Time and Theory*, Routledge, Lontoo.
- Patomäki, H. (2013), *The Great Eurozone Disaster. From Crisis to Global New Deal*, Zed Books, Lontoo.
- Reardon, J. (2012), “A Radical Reformation of Economics Education: Educating Real World Economists”, *Real World Economics Review*, issue 62, 2-19.
- Wolin, S. (2008), *Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism*, Princeton University Press, Princeton.